Kjell Espmark

DEN BROKIGA MUREN

Det är välbekant, att Gunnar Ekelöf strävar att komponera sina diktsamlingar som helheter. I sin nya bok, "Opus incertum", har han funnit en exklusiv enhetsfaktor i själva titeln. Uppslagsboken upplyser om att termen betecknar "en mur av oregelmässig hållning med stora stenar av skiftande slag och storlek". Titelvalet är på detta sätt ett raffinerat grepp för att låta samlingen framträda som på en gång heterogen och sammanhållen.

Till yttermera visso är muren försedd med inskrifter. Som motto står ett latinskt distikon av den ungefärliga lydelsen: "Jag beundrar dig, vägg, som uthärdar så många skrivares ledsamheter utan att falla i ruiner." Under denna fullt autentiska sentens från Pompeji sätter Ekelöf ordet "graffito", inskrift. Han formulerar själv några sådana inskrifter i boken. En av de sista dikterna bär rubriken "Graffito"; här sänder poeten i eget namn en hälsning till de små romerska "åsninnorna" som en gång "sprang med vinden under askan som föll" — tydligen i katastrofens Pompeji. Anknytningen till det nu aktuella katastrofhotet finns här latent, och strontiumdöden antyds direkt i den "graffito" som inleder "Ekon från barnbyn i helvete": "Strontius nil scit" — I linje med den antydda fiktionen är slutligen den sista diktens maning: "läs inskriften på muren".

Det är emellertid mer än sådana subtila trådar som håller samman boken. En rad dikter knyter direkt an till varandra. Det gäller mer än de partier för vilka det grekiska elementet utgör den minsta gemensamma nämnaren. I boken som helhet ser man motiv sjunka undan och stiga på nytt. Det avlägsna landet i ett av de första styckena anas som "landet som icke är" vid bokens mitt. Och grubblet över det förflutna, som skymtar i en av de inledande dikterna och fyller ett par av de centrala, inspirerar också den stora finalen. Temata och tonfall återvänder på ett sätt som — liksom ofta i Ekelöfs böcker — erinrar om musiken.

Titelns "incertum" betyder ju också "oviss" och anger det svårfångade, gäcksamt undanglidande i Ekelöfs dikt. Hans position går inte att ange i exakta longituder och latituder. När han själv skall precisera sin estetik, såsom i den inledande "Poetik", sker det i paradoxer. "Det är till tystnaden du skall lyssna", börjar denna deklaration om det meningslösa i det meningsfulla, det konstlösa i det konstfulla; summeringen lyder: "Vad jag har skrivit / är skrivet mellan raderna" — Det är i förlitande på denna poetiks effektivitet som Ekelöf numera tar risker med sitt språk och gärna låter raderna träda fram i konstlös nakenhet. Resultatet kan bli lysande, som i "Jag skriver till dig från ett avlägset land". Här når oss en röst ur ett tomt fjärran, en värld utan färger, utan bilder, utan tankar. Den avskalade diktionen speglar troget detta land av ödslig abstraktion. Den skenbart torftiga upprepningen frambesvärjer en oerhörd fjärrverkan.

> Det är ett land som är land
> som är avlägset land som är land
> som är avlägset land

— så lyder de förtonande slutorden.

GUNNAR EKELÖF: *Opus incertum.* Bonniers 1959. 13: 50.

Men metoden kan slå slint och låta mellanrummet mellan raderna bli fatalt stumt. Så sker gärna när samhällskritikern Ekelöf griper ordet. Hans attityd i "Non serviam" av främling i de "välfödda stundernas trånga, ombonade Sverige" börjar bli lite sliten, när han nu tackar nej till "det samhälleliga kafferepet". Med all respekt för hållningens inre nödvändighet måste man konstatera, att de språkliga uttrycken ofta saknar övertoner. Poeten motiverar "vårt behov av landsflykt" med en förbittring, som talar ren normalprosa: "Jag kan inte leva i ett ständigt tillstånd skiftande från löje till hånskratt åt en åskådning som menar att levnadsstandarden har anden i släptåg, att anden, kulturen kommer av sig själv bara materialismen får sitt."

Ekelöf har sålunda svårt att nå den suveräna diktionen i sina rapporter från folkhemmet men finner ofta de genuina tonfallen, när han talar om sitt eget rike. Var är då detta beläget? Frågan är aktuell i "Vårt behov av landsflykt", här säger sig poeten ha funnit "en väg till landet som icke är". Den är aktuell också i en dikt som slutar: "Skönt att veta / att jag i morgon skall vara i annat land." Det är knappast döden som avses, även om det fjärran landskapet ibland kan likna dödens. Poeten säger sig kunna acceptera livet om också inte världen och människorna; han vill skapa "ett sätt att leva som icke är".

Vissa linjer i Ekelöfs hemliga rike framträder genom hans upplysningar om vad han på detta sätt negerar. Det är mer än människornas värld han känner som ett hot. Jag har, säger han, "skrivit /om underjordens hemskhet/ dess falska skall av ekon/ dess underbelysthet / därför att jag känt detta som en fara." Orden avser tydligen sviten "Ekon från barnbyn i helvete" och markerar nödvändigheten för diktaren att återge dessa förvridna genljud från det nedanförmänskliga. Vägen från det helvete som når oss alla går genom meningslösheten:

> Nej, fri från helvete är endast en: den meningslöse
> och vårt förnuft är bara ett slags medicin
> ett lugnande medel att ta mellan plågorna!
> Den nakna sanningen, hur hemsk den är
> är att det är ur helveten som skördar spirar
> Ekluten kväver oss inte, den kräver oss
> men salighets- och sällhetsmyten kväver oss
> Så låt oss reformera himlen intill meningslöshet!

Här nås friheten genom meningslösheten. Genom att på detta sätt avstå mening och verklighet stycke för stycke — liksom han på det konstnärliga planet avstått mycket av den tidigare illuminationen — kommer diktaren allt längre på väg mot landet som icke är. I "Strountes" ville han "avlysa ansiktet", släta ut dess drag, tills det låg i mossan som en gråsten utan mål eller mening. Nu offrar han också jagets fiktion. *"Det finns inte något jag!"* inpräntar han i en dikt som analyserar personligheten i pseudovetenskapliga termer. Insikten är nödvändig; till det avlägsna landet kommer man endast "genom att lämna sig efter sig efter sig / mil efter mil".

Som antytts offrar Ekelöf också gemenskapen. Han medger, att ensamheten drar med sig fattigdom. "Men är det inte nödvändigt att vara i anden fattig?" Det är åter avståendets väg. Sålunda inrättar Ekelöf sig i en dikt i öknens ensamhet. Det vilda blir det sista eremiten tror på; endast det är "rent och utan sentimentalitet". Djuren har den oberoendets ande vi söker.

Men Ekelöf avstår från mer än försteget framför djuren. Han medger, att även stenen lever. Livet är inget privilegium enbart för oss:

> Liv har många metoder
> från stjärnhimlens jäsning
> till tjärnens
> och till den mänskliga brygdens

Offret av gemenskapen, jagfiktionen och tron på människans prioritet är inte nog. Diktaren vill också glömma sina kunskaper och examina "så grundligt att endast abstraktionen är kvar! Först då smakar ljuset och färgerna!" Till och med det som lever kvar efter döden blir ett band som måste slitas av: "låt mig dö / arvlös av det som lever efter mig / det som är för de efter mig levande! / Låt mig tillhöra de oåterkalleligen döende." — Men inte ens döden får bli det sista ordet. Ekelöf berör "kärleken till den vitarmade förintelsen", den som "den mörke mannen", d.v.s. Buddha, såg. Men han tillägger: "Min mening är / att han avstod till och med från förintelsen".

Sålunda abstraherar Ekelöf världen och begreppen drag för drag tills vi anar det avlägsna land som inte äger en bild eller en tanke. Vi ser honom vandra bort mot det, alltmer genomskinlig: "Jag har inte behållit något att leva med, det är därför jag blir mer och mer osynlig" — De orden uppges formulerade redan i "självmordsboken" (1931), men de fogar sig lätt in i denna nya helhet.